

KABDEBÓ TAMÁS

Illyésről

1967 tavaszán a Washingtonban működő Occidental Press vezetője, Csicseri Rónay István felkért, hogy készítsek egy angol nyelvű Illyés-verseskötetet. Levelezésünkből kiderült, hogy egy kb. 30 versből álló válogatásra gondolt, melyekhez a nyersfordításokat, magyarok, a véglegeseket angol anyanyelvű költők készítenék. A kötet 1968-ra meg is jelent – nem viszontagság mentesen.

A nyersfordításokat Tábori Pál és jómagam készítettük (jobbára mi ketten), mely munka akkor kézreállt nekünk, mivelhogy a nagy átfogó magyar költői antológia szerkesztésén munkálkodtunk. Ez utóbbi végül is Makkai Ádám keze alól került ki 1996-ban, *The miracle* címmel.

Tehát, 1967 koraősszel, mikor még az Illyés-kötet végleges válogatása volt a következő lépés, igen kapóra jött, hogy maga a költő is megjelent Londonban, feleségestől. A válogatásban addig, ketten segítettek: Cs. Szabó László és Szabó Zoltán. Velük volt találkám tehát, október elején, egy knightsbridge-i cukrászdában, London nyugati kerületében. Én már bent ültem egy asztalnál, amikor megérkeztek, Szabó Zoltán elől, a költővel karöltve, mögöttük Csé és Flóra. Szabó Zoltán rám mutatott és azt mondta Illyésnek: „Ez a fordítód!”

Illyés nyájas volt, rögtön letegezett és bátorított, hogy „Gyula bácsi”-nak szólítsam. Flórából azért nem lett „néni”, csupán Flóra, és félóra alatt – amit néhány sütemény társaságában ott töltöttünk – megértettem, hogyan lehetett, hogy a XX. század két nagy költői egyénisége belé volt kigyógyíthatatlanul szerelmes. E nagy írói hármasság mellett (mögött) a két Szabó meg Illyés memóriabotlásait kiegészítendő, Flóra csendesen szólt és végérvénnyel, mint a cumae-i Sybilla. Minthogy a három férfi szakadatlanul, vagyis kedélyesen egymás szavába vágva mesélt, én csak annyit tudtam kicsikarni, hogy valahol, valamikor, majd a két Szabó nélkül találkozunk és beszéljünk a készülő kötet véglegesítendő válogatásáról.

Erre a következő alkalommal sem kerülhetett sor, mert akkor Illyés, a Polish Hearth Clubban olvasta/szavalta és részben kommentálta verseit. Ekkora tömeget, költői estet Londonban sem azelőtt, sem azóta nem láttam. A betegek és sánták is eljöttek, és figuratíve volt olyan, akinek csak a csilláron lógva jutott hely. Nekem a folyosón. Utána volt egy kis poharazgatás, Csé előhozta, hogy ideje lenne magyarnak nyernie a Nobel-díjat, mi bólogattunk, és nekem végre leesett a tantusz: ehhez kell az angol nyelvű Illyés kötet! Egyéb köveket is megmozgattak: Thinsz Géza, svédországi magyar költőt rávették hat Illyés-vers svéd fordítására és közlésére. (Zárójelben kell hozzátennem, hogy bár a kötet elkészült és kijött 1968-ban a Tribute to Gyula Illyés címen, benne kitűnő fordítókkal, mint pl. Vernon Watkins, a Nobel-díjat ismét politikai megfontolások alapján adták – másnak.)

Nos, annyit akkor mégis elértem, hogy megbeszéltünk egy újabb, ezúttal otthonos találkozót, Gyula bácsival és Flórával. Az Ovington Square-en volt a szállásuk, szintén Knightsbridge-ben. Gyula bá legfőbb gondja az volt, hogy az *Egy mondat a zsarnokságról* ki ne maradjon a válogatásból. Akik nem emlékeznek, azokat emlékeztetem, hogy a verset a költő 1950-ben írta Tihanyban, csak 1956-ban közölhette, s aztán újra betiltották vagy harminc évre. Ezalatt megjárta a világsajtót, a francia fordítását francia tanárok is ismerték, sőt, franciát tanító angolok is. A vers első angol fordítását Vernon Watkins, az akkor legjelesebb walesi költő készítette 1957-ben, tíz évvel később pedig az én ösztökélésemre a walesi költő egy második verziót is készített. Egy kicsit most előreszaladok az időben. 1996-ban Katherine Shield, a francia nyelv egyik oktatója a Maymooth egyetemen felfedezte Éluard *Liberté* című versének formai hasonlóságát az Egy mondattal. (Ezt egy cikkben angolul meg is írtuk: *One Sentence: Illyés and Eluard*, Hungarian Quaterly, Summer 1996, 151–154.) Éluard versének eredeti címe: *Une seule pensée* volt magyarul. *Egy gondolat*. A hiányzó szabadságról írt francia versre (a második világháború idején készült) mondhatni felelet a zsarnokságról írt vers, amely tehát kiszorítja a szabadságot.

A válogatásba, egyébként nagy szerényen, Flóra is beleszólt, egy hozzá írt verset kívánt, s a végén – a sok egyéb tanácsadó nyomán – több fordítás (vers)változat lett, mint amennyit egy kötet elbírt volna. Részben ebből adódott, hogy 1971-ben a londoni Chatto and Windus kiadónál megjelent a *Selected poems by Gyula Illyés*, melyet ugyancsak mi ketten szerkesztettünk Tábori Pállal. A másik ok az volt, hogy Chatto-ék a saját lektorukkal, C. Day Lewis koszorús költővel át akarták fésültetni a fordításokat. Felmenegtettem tehát a Trafalgar tér mögé a nagy angol költő irodájába, s a „tatarozás” egy igen élvezetes három óra eredménye volt; tanultam C. Day Lewistől.

Flóra másik kérése az Ovington Square-i lakásban az volt, hogy szereznék-e a lakásadók teáskandlijának egy bádofödőt, mert a régi elveszett. „Ha otthon volnék – így Gyula bá – a műhelyemben összeütnék egy ilyen bádofödőt, egyszeriben, de itt a betondzsungelben nem tudom, hol szerezzek ilyet.”

Eszembe jutott a foldfish doktor megoldása, elkértem a kandlit és pár nap múlva már hoztam is vissza – egy újat. Nem árultam el nekik, hogy a hiányzó kupak helyett egy komplett teafőzővel szolgállok.

1975-ben láttam őket viszont Tihanyban. Ugyanis előbb nem engedtek vissza a hazába, a megboldogult Kádár elvtárs tudja, miért. Gondolom, mert megírtam *Érettségi* című regényemet. Leveleztünk. Gyula bá három levelét őrizgetem, a leg-hosszabb, legszebb arról szól, hogy félt engem most már a valódi, a guyanai dzsungelben, hogy magyar kontaktus híján elveszem a magyar kultúra számára. Azt válaszoltam, hogy ettől megőriznek a *Hét évszázad magyar versei*.

Változni kezdtek az idők, 1975-ben egyik unokatestvéremmel lekenuztunk Ulmtól a Dunán, Bajáig, s amikor kipihentük magunkat, én fölkerestem Illyéséket Tihanyban, a Kozmutza-villában. Gyula bá hajós tányérsapkát viselt kopasz fején – a „nap ellen” –, s elmesélte elvetélt halászkalandjait, valamint szomszédjának, Borsos Miklósnak adomáit is. Az előszobában egy nagy természetes fakereszt állt, melyet a költő a Balatonból halászott ki, majd megtisztított, kifényezett, Flóra asszony hozta lábasban a tyúklevest (Gyula így szereti „lábasban”, mert édesanyja így szolgálta föl Rácegresen). Ez a látogatásom, két sor erejéig Illyés naplójába is bekerült, gondolom

a *p* betűt ismét Flóra javította át *b*-re, mert Gyula bá valahányszor elfelejtette nevet helyesen írni. Akkor is, előtte is, utána is kaptam tőle köteteket, minden ajánlást buzdítással megtoldva. Ha megkérdeznének, hogy mit tartok legmaradandóbbnak Illyés életművében, azt mondanám: a buzdítást. Ez csendül ki soraiból legvilágosabban, emberi magatartásából legigazabban.

Az utolsó sor jogán talán még azt is elmondanám, hogy 1952-ben, a sztálini idők aranykorában voltam először Illyés Gyula társaságában, úgymond gólya koromban az Akadémián. Illyést, aki akkor már – csendes tiltakozásból – évek óta hallgatott, barátai hozták föl Pestre s az Akadémián olvasott fel Victor Hugo-fordításaiból. (Jegyem, meghívóm nem volt, besettenkedtem.) Amikor 1986-ban *Duna*-könyvem segesvári csatajelenetét írtam, gondolatban ide találtam vissza.

Utóirat. – Nem tudom, hogy, milyen „freudi” alapon hagytam ki Gyula bácsi egy tanácsát, melyet a második Ovington Square-i látogatás során adott. Flóra a konyhában próbálta ki a kiegészített (új!) teafőzöt, én pedig a zsebemből egy bőrkötésű noteszt vettem elő, benne 25 magyar versemmel. Ezeket addig csak Szabó Zoltán látta: Illyés föltette a szemüvegét és összeráncolt homlokkal olvasta őket. „Csak margináliák”, kockáztattam meg. Rámnézett, acélosan és mégis melegen „Vedd komolyan a verseidet”, szólt, és visszaadta a noteszt. Flóra hozta már a Earl Grey teát és hozzá a teasüteményt.

